

MARIA ŞLEAHTIŢCHI

Maria ȘLEAHTIȚCHI, (17 ianuarie 1960, s. Ștefănești, Florești, RSSM), scriitoare română. După absolvirea școlii medii din satul natal, a urmat Facultatea de Filologie a Institutului Pedagogic de Stat „Alecu Russo” din Bălți (promoția 1981), apoi doctoratul în literatura română la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM, cu o teză despre proza pentru copii; doctor în filologie din 1991. Timp de trei ani (1981-1984) a fost profesoară de limba și literatura română la Școala nr. 1 din orașul Bălți, după care este angajată la actuala Universitate de Stat „Alecu Russo” din Bălți (1984-2012), unde a trecut treptele profesionale de la asistent la conferențiar universitar și a fost rând pe rând șefă de secție, șefă de catedră, decan al Facultății de Filologie, prorector pentru știință. În 2012-2015 a fost directorul Departamentului Cercetare și Inovare al Universității de Stat din Moldova. A fost secretarul științific al Secției Științe Umanistice și Arte a AȘM. A fondat împreună cu Nicolae Leahu și Mircea V. Ciobanu revista literară „Semn” (1995). A fost redactor-șef al revistei „Noua Revistă Filologică”. În prezent este directorul Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”. Debut în poezie cu o săptămână de poeme nescrise (1998); alte volume: oleandrii mă strigă roz (2010), acum (2013), iubirea noastră e o doamnă frumoasă (2015, 2019) și antologia Fragile (2016). Debut în critica literară cu Jocurile alterității (2002); alte volume: Istoria critică a literaturii române din Basarabia: pe genuri (2004, în colaborare), Cerc deschis. Literatura română din Basarabia în postcomunism (2007), Romanul generației ‘80 (2014), Literatură, reprezentări, negocieri (coordonator, 2018). Coautoare a eseului dramatic Cvartet pentru o voce și toate cuvintele (2001). Textele ei au fost incluse în diverse antologii apărute în limba română și în limbi străine. În limba franceză i-a apărut cartea de poeme Notre amour este une belle dame (traducere de Olimpia Barbul, 2019).

Maria Șleahțițchi

Romanul generației '80

Poetica genului

CARTIER POPULAR

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel.: fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel.: fax: 210 80 51. E-mail: codex@cartier.ro
cartier.ro
cartier.md

*Cărțile CARTIER pot fi procurate online pe cartier.ro & cartier.md
și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe eBooks și pe cartier.ro & cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.
Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.
Tel./fax: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md
Librăria online, cartier.ro
Tel.: 0785 199 823. E-mail: codex@cartier.ro
Librăria online, cartier.md
Tel.: 068 555 579. E-mail: vanzari@cartier.md

Colecția *Cartier popular* este coordonată de Gheorghe Erizanu

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector:

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Valeria Idjilov

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Maria Șleahțișchi

ROMANUL GENERAȚIEI '80. POETICA GENULUI

Ediția I, noiembrie 2023

© 2023, Editura Cartier, pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

CÂTEVA NOTE PRELIMINARE

Cercetarea romanului face parte din dominanta preocupărilor actuale ale științei literare, ale istoriei și criticii literare. Investigarea romanului generației '80 este dictată de evoluția fenomenelor literare din ultimele patru decenii atât la nivel națională, cât și transnațională. Cu o istorie de patru secole, romanul s-a dovedit a fi genul cel mai deschis modificărilor de concepție, structură, narrație, limbaj, scriitură. Construit asemenea unui templu, accesibil prin linearitatea subiectului și labirintic totodată prin stufoșenia lui, imens ca spațiu al lumii, generos, încorporând în arhitectura sa alte forme ale genurilor literare, romanul a suportat în secolul XX cele mai neașteptate sofisticări, amputări, experimentări, care au impus, în consecință, noi structuri, noi forme, noi limbaje. Ieșind din secolul națiunilor cu forma consolidată a povestirii obiective, proprie realismului, romanul a intrat în vârsta modernismului. Asta a însemnat contaminare cu introspecția psihologică, autenticizare progresivă, urbanizare preponderentă a tramelor, autoreferențialitate etc. Spre mijlocul secolului trecut, sub impresia noilor tendințe din filosofie și lingvistică, romanul renunță la generozitatea spațiului și își rezumă volumul la aproximativ o sută de pagini. Textualismul intră în vogă și tot în vogă intră discursul „noului roman francez”. Literatura americană se angajează și ea în competiția limbajelor. Anul 1968 european va marca nu doar conștiința socială, dar va emancipa în mare măsură și discursul romanesc. Oficial, în literaturile din țările „lagărului socialist”, avatarurile romanului occidental sunt blamate, iar, neoficial, sunt asimilate și metabolizate în experiențe românești de *underground*, mai ales în spațiul literaturilor „sovietice”. „Primăvara pragheză”

a literaturilor din URSS însemna racordarea la paradigma estetică a modernismului, iar pentru scriitorii mai curajoși – la paradigma postmodernă. Prin impunerea generală a fenomenului, abia scriitorii din generația '80 vor reuși sincronizarea deplină a literaturilor estice și central-europene cu direcțiile generale de afirmare ale noilor paradigme literare occidentale.

Lucrarea de față este dedicată cercetării romanului generației '80, urmărit în perspectiva a trei falii: romanul generației '80 din țările „postapocaliptice” (Rusia, Ucraina, Ungaria, Polonia, Bulgaria); romanul românesc al generației '80 (România); romanul optzecist din Basarabia (RSSM și Republica Moldova). Romanul generației '80 a lansat o poetică romanescă specifică, determinată, în linii mari, de ideologia și paradigma estetică a postmodernismului; că aria de cuprindere a romanului optzecist românesc include și romanul scriitorilor optzeciști din Republica Moldova și că, manifestându-se într-un spațiu geografic marcat de *zona mentalităților comune*, romanul generației '80 reprezintă un fenomen transnațional.

Cercetarea romanului generației '80 ni s-a părut importantă pentru a stabili în ce măsură experimentul și inovația au determinat modificările de ordin compozițional, arhitectonic, narativ, discursiv. Ni s-a părut necesară de asemenea determinarea nivelului și modalităților de integrare în peisajul general românesc a scriitorilor optzeciști basarabeni, precum și conexiunile cu modalitățile de construcție a romanului în literaturile din jurul spațiului românesc, prin care fenomenul romanului optzecist s-a extins în mod evident. Colaborarea și competiția între congenerii din diverse literaturi naționale, compatibilitatea conceptuală și de limbaje a instituit un câmp de manifestare a unor forme literare cu miză transnațională. Ieșirea procesului literar în afara limitelor naționale reprezintă un fenomen specific sfârșitului de secol XX și începutului de secol XXI, care solicită abordări științifice sistematice.

Fiind un fenomen încă nedecantat din punct de vedere istoric, aflându-se în plină efervescență, romanul generației '80 înregis-

trează o bibliografie în proces de scriere. În general, subiectul supus cercetării reprezintă un domeniu explorat în mică măsură (romanul românesc optzecist) și cu totul neinvestigat în cadrul unui tablou unificator în cazul romanului optzecist basarabean, precum și în privința însemnelor optzecismului în literaturile din geografia literară extinsă a Europei de Sud-Est și de Est.

Cercetarea romanului generației '80 sub aspectul poeziei genului relevă un spectru de probleme științifice organizat într-un algoritm, incluzând: a) identificarea funcționalității unor perechi de sinonimii conceptuale (postmodernism și optzecism, poetica romanului și naratologie); b) stabilirea particularităților generaționiste ale romanului optzecist transnațional și național; c) analiza romanelor optzeciștilor reprezentativi; d) investigarea strategiilor narrative, a perspectivelor, a limbajelor, scriiturilor, rescriiturilor; e) stabilirea formelor particulare ale artei românești și formelor românești inedite.

Studiul romanului (naratologia sau poetica romanului) este un domeniu de cercetare în care s-au produs nume notorii. Între acestea se remarcă autorități indubitabile precum Albert Thibaudet, Mihail Bahtin, Erich Auerbach, Georg Lukács, Wayne C. Booth, R.M. Albérès, Parcy Lubbock, David Lodge, Jean Ricardou, René Girard. De o importanță aparte pentru înțelegerea filosofiei și mecanismelor romanului sunt studiile *Formele timpului și ale cronotopului în roman* de Mihail Bahtin, *Figures III, Métalepse. D'Homère a Woody Allen* de Gérard Genette, *Logica povestirii* de Claude Bremond, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere* de Jaap Lintvelt, *Lector in fabula* de Umberto Eco, *Plăcerea textului și Gradul zero al scriiturii* de Roland Barthes ș.a. Naratologii și specialiștii în arta romanului și-au concentrat exegezele pe limbajul romanului, pe retorică, pe ficțiune. Între ei se numără Mihail Bahtin cu lucrarea *Discursul în roman*, David Lodge cu lucrarea *Limbajul romanului*, Brian MacHale cu lucrarea *Ficțiunea postmodernistă*, Nicolae Manolescu cu lucrarea *Arca lui Noe*, Carmen Mușat cu lucrarea *Frumoasa necunoscută: literatura și paradoxurile teoriei*,

Aliona Grati cu lucrările *Romanul ca lume postBABELică și Cuvântul celuilalt. Dialogismul romanului românesc*. În zona cercetărilor teoretice din Basarabia au semnat studii importante cercetătorii Ion Plămădeală și Anatol Gavrilov, iar în sera exegezei s-a impus Nina Corcinschi cu monografia sa *Narațiuni ale erosului* (2019).

Despre ideologia, filosofia, estetica, poetica, ficțiunea postmodernismului s-au scris biblioteci întregi. Conceptul de postmodernism, apărut la sfârșitul anilor '60, a fost folosit „întâi, cum afirmă Ihab Hassan, unul din clasicii exegezei asupra fenomenului dat, de Toynbee și de Irving Howe sau Harry Levin în *America*”¹. Legitimarea lui s-a produs prin contribuția unor nume importante precum Ihab Hassan, Malcom Bradbury, Jean-François Lyotard, Gianni Vattimo, David Harvey, Linda Hutcheon, Matei Călinescu, Brain McHale ș.a. Curentul este aproape clasicizat, deși continuă să surprindă lumea cu lucrări inedite și atractive. Menționăm în mod special studiile clarificatoare semnate de Gianni Vattimo (*Sfârșitul modernității. Nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă*), Linda Hutcheon (*Poetica postmodernismului*), Fredric Jameson (*Postmodernismul sau logica culturală a capitalismului târziu*). În exegeza românească au excelat Liviu Petrescu (*Poetica postmodernismului*), Ion Bogdan Lefter (*Postmodernismul. Din dosarul unei „bătălii” culturale*), Mircea Cărtărescu (*Postmodernismul românesc*), Mihaela Constantinescu (*Forme în mișcare. Postmodernismul*), Adrian Dinu Rachieru (*Elitism și postmodernism. Postmodernismul românesc și circulația elitelor*). Pe segmentul basarabean s-a pronunțat mai aplicat comparatistul Sergiu Pavlicenco în lucrarea *Tranziția în literatură și postmodernismul*, precum și două grupuri de critici literari adunați în jurul a două reviste care și-au propus, pe modelul dezbaterii organizare de revista *Caiete critice* (1986), să actualizeze periodic discuția

1 Ion Bogdan Lefter, „*Postmodernismul oferă noi deschideri*”. Interviu cu Ihab Hassan. În cartea: Ion Bogdan Lefter. *Postmodernismul. Din dosarul unei „bătălii” culturale*. Pitești: Paralela 45, 2000, p. 270.

asupra postmodernismului. Este vorba de dezbaterile organizate de revistele *Sud-Est* (1997) și *Semn* (2007).

Problema generațiilor literare a fost dezbătută pe larg de criticul și istoricul literar francez Albert Thibaudet, care, în cartea sa *Fiziologia criticii. Pagini de critică și de istorie literară*, a elaborat lista de repere numită ulterior „criteriul Thibaudet”, funcțională și astăzi în privința delimitării generațiilor literare. Criteriul generaționist stă la baza organizării materiei în *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* de Nicolae Manolescu, care deosebește în perioada postbelică doar două generații literare românești, '60 și '80. Exegețul Gheorghe Crăciun are o altă viziune. El consideră că în întreaga istorie a literaturii române s-au manifestat patru modele (promovate de generații) literare „sau patru paradigme: modelul bonjurist, cel junimist, cel interbelic și cel optzecist sau postmodernist sau cum vreți să-l numiți”. În spațiul literaturii dintre Prut și Nistru, pentru perioada postbelică, criticul și istoricul literar Mihai Cimpoi, în cartea sa *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, deosebește trei generații: șaizecistă, șaptezecistă, optzecistă.

Generația '80 a avut înăuntrul său propriii teoreticieni, critici, exegeți, istorici. Sursă de referință obligatorie pentru înțelegerea formării generației și a primelor decenii de manifestare, *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă* a lui Radu G. Țeposu este cu asupra de măsură indispensabilă studiului romanului optzecist. De asemenea trebuie menționate eseurile *Poezia generației '80* de Nicolae Leahu și *Poezia optzecistă basarabeană. Schimbare de paradigmă* de Grigore Chiper.

În domeniul exegezei romanului optzecist au apărut (în cei peste douăzeci și cinci de ani de prezență a optzecismului în procesul literar de pe ambele maluri ale Prutului și în întreaga zonă a Centrului, Sud-Estului și Estului Europei) numeroase studii. La numele cercetătorilor invocați mai sus o adăugăm pe Carmen Mușat, unul dintre cei mai devotați cercetători ai prozei optzeciste, pe Mihai Iovănel, care se ocupă cu insistență de profilurile generațiilor literare, inclusiv de cel optzecist.

Romanul din spațiul basarabean a devenit obiect de cercetare pentru exegeții Nicolae Bilețchi (*Analize și sinteze*, pentru linia șaizecist-șaptezecești mai cu seamă), Ion Ciocanu (*Absența exclusă*, de asemenea preponderent pentru proza scriitorilor șaizecești și șaptezecești). Romanul optzecist a fost supus analizei, în bună parte, în monografiile și studiile semnate de cercetătorii Andrei Țurcanu (*Bunul simț*), Alexandru Burlacu (*Textistențe*). Reacția imediată la apariția romanelor generației optzeci îi aparține criticii de întâmpinare. Observații pertinente asupra obiectului cercetării noastre sunt de găsit în volumele semnate de Vitalie Ciobanu, Eugen Lungu, Vasile Gârneț, Alona Grati, Lucia Țurcanu, Mircea V. Ciobanu, Nina Corcinschi, Maria Pilchin. Autorii invocați au abordat fenomenul romanului optzecist secvențial, în studii organizate tematic, în panoramări generale sau în comentarii adiacente. Deși fenomenul general al optzecismului a fost cercetat cu profesionalism, deși s-au publicat studii substanțiale (mai cu seamă despre poezia generației), în exegezaromânească nu se atestă un studiu care ar lua în dezbatere poetica romanului optzecist din perspectivă tridimensională. Lucrarea noastră este prima care lansează tipul de discurs analitictransnațional, cu miză integraționistă și de sincronizare cu grilele exegetice europene la zi.

Lucrarea de față și-a propus abordarea într-un discurs unitar a fenomenului poeticii romanului optzecist urmărit în proiecție tridimensională. Lucrarea de față este primul studiu în cercetarea românească și cea din sud-estul european care omologhează într-o viziune analitică de ansamblu romanul rus, ucrainean, maghiar, polon, bulgar, cu cel românesc din dreapta și din stânga Prutului. Pe lângă aceasta, cercetarea stabilește însemnele poetice comune ale acestor romane, ceea ce îndreptățește istoria literară să considere că generația '80 a depășit granițele literaturii naționale. Totodată, lucrarea propune, în premieră absolută, un model de interpretare a romanului care, pe lângă organica și indispensabila substanță narativă a epicului romanesc, stabilește existența, la nivelul intrinsec al construcției estetice, a unei realități programatice pe care le-am

numit *roman-ars-poetica*. De asemenea, lucrarea de față propune un alt concept nou, cel de *zonă a mentalităților comune*, care constituie un criteriu esențial în vederea determinării spațiului comun de manifestare a fenomenelor literare la nivel transnațional.

Romanul generației '80: poetica genului este printre puținele lucrări care și-a propus demonstrarea funcționalității conceptului de optzecism transnațional, a poeticii distincte aparținând romanului generației '80, motivată prin existența fundalului social-politic și estetic comun, ceea ce a determinat stabilirea grilelor de interpretare adecvate narațiunii postmoderniste, având în vedere elaborarea unei *Istории a romanului în spațiul basarabeian* și direcționarea cercetării literare actuale spre studiul contextualizat geografic al fenomenelor literare. Stabilirea compatibilități de viziuni, practici și limbaje între romanul din dreapta și cel din stânga Prutului constituie un exercițiu necesar și important pentru critica și istoria literară românească. Monografia este în bună măsură o lucrare de pionierat care propune concepte noi în abordarea fenomenelor literare. Primul este cel de *zonă a mentalităților comune*, care îndreptățește extinderea spațiului de prezență a unei generații, a unui model sau a unei paradigme dincolo de granițele naționale ale literaturilor. Această realitate a determinat apariția conceptului de *optzecism transnațional*. Cel de-al treilea concept nou este cel de *roman-ars-poetica*, prezent în strategiile și practicile narrative ale scriitorilor optzeciști (Gh. Crăciun, Em. Galaicu-Păun, Gh. Gosopidinov) și ilustrat prin analiza romanului *Țesut viu. 10x10* de Em. Galaicu-Păun. Analiza punctuală a unui eșantion reprezentativ de scriitori din literatura română și din literaturile din jurul spațiului cultural și literar românesc, precum și selectarea unui corpus reprezentativ de romane ale autorilor respectivi reprezintă un rezultat de etapă a acestei teme de cercetare vaste. Scriitorii optzeciști continuă să scrie, iar evoluția artei narrative, a experimentelor naratologice ne-au făcut să lăsăm subiectul deschis pentru analize și exegeze viitoare.

1. ROMANUL: SCRIERE, INTERPRETARE, TEORETIZARE

1.2. TENTAȚIA DEFINIRII UNUI FENOMEN ÎN DINAMICĂ: SINTEZE ȘI REFLECȚII

1.3. „Insolubilul”, „genul nedefinit”, avatarurile definirii

Romanul este una dintre cele mai răspândite forme ale literaturii actuale. Deși este considerat descendentul marilor forme epice din trecut, el, în înțelegerea pe care i-o atribuim astăzi, ar avea, după unii, vârsta cărții *Don Quijote de la Mancha* (1605) a scriitorului spaniol Miguel de Cervantes și ar îngloba o experiență narativă de mai bine de patru sute de ani. Exegeata franceză Marthe Robert, în lucrarea sa despre romanul european modern, afirmă că acesta „este în realitate un nou-venit în literatură, un plebeu care s-a impus, având încă aerul unui parvenit, uneori chiar al unui aventurier printre genurile stabilite de secole și înlocuite de el încetul cu încetul”². A evoluat fulgerător și a cunoscut „succesul extraordinar într-un timp foarte scurt pe seama cuceririlor dobândite pe teritoriile vecinilor săi, pe care le-a absorbit cu răbdare până la transformarea întregului domeniu literar în colonie. Trecând de la rangul de gen minor, defăimat, la un prestigiu poate fără precedent, romanul este acum aproape singurul care domină viața literară, viață care s-a lăsat modelată de estetica sa și care depinde tot mai mult, din punct de vedere economic, de suc-

2 Marthe Robert, *Romanul începuturilor și începutul romanului*. Traducere din franceză de Paula Voicu-Dohotaru. Prefață de Angela Ion. București: Univers, 1983. – 328 p., p. 46.

cesul său”³. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale și a celor editoriale, mai cu seamă începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XX, a contribuit la sporirea rapidă a producției românești, aceasta căpătând proporții industriale. Unii critici vorbesc astăzi nu doar de arta, dar și de industria romanului, iar romancierul nu este privit doar ca artist al cuvântului, ci și ca meseriaș, deosebind astfel atât creatori de romane, cât și meseriași ai romanului.

Ce este romanul? Dicționarele „normative” de teorie literară, mai cu seamă cele pentru uzul școlii, definesc romanul ca specie a genului epic, în care sunt povestite istorii, întâmplări, evenimente, care are la bază o linie de subiect destul de ramificată, unul sau mai mulți protagoniști și un număr mare/ foarte mare de personaje. Se cunosc romane scurte, romane lungi și romane foarte lungi. În interiorul acestei categorii literare se atestă diverse tipologii (specii) și clasificări. Astea sunt spuse într-o formulă concisă pentru a-l lămuri pe cititorul comun. În perspectiva unei definiții enciclopedice occidentale de la începutul secolului XXI, romanul este o „operă narativă de ficțiune în proză de mărime considerabilă și cu un anumit grad de complexitate care tratează în mod imaginar experiența umană într-o succesiune de evenimente legate între ele, implicând existența unui grup de personaje într-un anumit context”⁴. Într-o altă versiune, tot enciclopedică, dar parvenită din partea estică a Europei și de la sfârșitul secolului XX, romanul este definit strictamente ca *bildungsroman*, adică „operă epică, în care povestirea este concentrată pe destinul unei personalități separate, prezentată în procesul formării și

3 *Ibidem*, p. 48.

4 Enciclopedia concisă britanică/coordonator Cornelia Marinescu/ Eugen Muntean, coordonare traducători. București: Litera, 2009. – 2496 p., p. 1960.

dezvoltării ei, desfășurate în spațiu și timp, în măsură suficientă pentru a comunica «organizarea» personalității⁵.

În ceea ce privește definirea romanului de către specialiști, punctele de vedere oscilează, iar unanimitate există doar în ideea că *romanul nu poate fi definit exhaustiv*, de aceea pe terenul exegezei romanului se atestă o „elasticitate terminologică” greu de stăpânit. Dacă Cervantes credea că „un roman bun nu are alt scop decât acela de a fi un amuzament cult”⁶, frații Edmond și Jules de Goncourt văd în roman „marea formă serioasă, pasionată, vie a studiului literar și a anchetei sociale”⁷. „Cel mai răspândit mod de expresie literară”, romanul este „o boală a romanului. Este de asemenea o boală a omului, a celui om căruia *nu-i ajunge* conștiința sa, căruia trebuie să i se ofere tentația de a viola alte conștiințe și de a trăi alte vieți, pentru a-și da seama dacă există vreo una, chiar imaginară, la care să se oprească... *Romanul este un substitut al morții*: vrea să fixeze un destin, oricare ar fi, dar să-l fixeze în sfârșit!... Să o spunem la ureche: romanul a înlocuit ideea de eternitate; el este un erzaț mereu reînnoit al acesteia”⁸, afirmă, ca un narator exaltat, R.-M. Albères în renumita sa lucrare *Istoria romanului modern*. În aceeași ordine de idei, Nicolae Balotă, prefațatorul versiunii române a cărții, susține că „romanul constituie genul literar al explorării. Dacă ne-am imagina un roman al romanului (și unele opere semnificative ale timpului

5 Литературный энциклопедический словарь/Под общей ред. В.М. Кожевникова и П.А. Николаева. Москва: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с., p. 330.

6 Erich Auerbach. *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*. Traducere din germană de I. Negoïtescu. Iași: Polirom: 2000. – 520 p., p. 322.

7 Ibidem, p. 450.

8 R.-M. Albères. *Istoria romanului modern*. În românește de Leonid Dimov. Prefață de Nicolae Balotă. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968. – 464p., p. 5.

nostru se apropie de o asemenea formulă, fiind scrieri în care romancierul se înfățișează pe sine scriindu-și opera, înfăptuirea acesteia petrecându-se oarecum sub ochii noștri), se înțelege de la sine că, personajul principal al unei astfel de lucrări fiind mai puțin romancierul și mai degrabă însuși Romanul, acesta n-ar putea să ne apară decât ca o entitate, o ființă spirituală care, căutând să cuprindă o lume, se caută pe sine”⁹.

Dicționarul *Terminologie poetică și retorică*, una dintre cele mai avizate referințe în domeniul studiului literaturii în spațiul românesc, își începe definiția printr-o triadă conceptuală care scotea în evidență pluritatea perspectivelor de denominare a fenomenului. Așadar, „gen, specie sau formă literară proteică, R. a fost folosit de-a lungul veacurilor pentru a defini orice narațiune extinsă, scrisă în proză sau versuri. Această definiție-caracterizare, care cu greu își merită unul sau altul din cele două calificative, pare mai mult o modalitate de evitare decât de acoperire a R.”¹⁰.

Nume notorii, precum Albert Thibaudet¹¹, Mihail Bahtin¹², Erich Auerbach¹³, Georg Lukács¹⁴, Wayne C. Booth¹⁵, R.M.

9 Nicolae Balotă, *Marginalii la o istorie a romanului modern*. În: R.-M. Albérès. *Istoria romanului modern*. În românește de Leonid Dimov. Prefață de Nicolae Balotă. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968. – 464 p., p. V.

10 Val. Panaitescu (coordonator), *Terminologie poetică și retorică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994. – 239 p., p.167.

11 Albert Thibaudet, *Réflexions sur le roman*. Paris: Gallimard, 1938. – 260 p.

12 Mihail Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Piescu. Prefață de Marian Vasile/M. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975/ București: Univers, 1982. – 598 p.

13 Erich Auerbach, *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*. Traducere din germană de I. Negoïtescu. Iași: Polirom: 2000. – 520 p.

14 Georg Lukács, *Teoria romanului*. București: Univers, 1977. – 160 p.

15 Wayne C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*, 2d edition, Chicago: University of Chicago Press, 1983, -552 p. Retorica romanului. București: Univers,

Albérès¹⁶, Percy Lubbock¹⁷, David Lodge¹⁸, Jean Ricardou¹⁹, René Girard²⁰ ș.a. au dedicat acestui gen studii de înaltă valoare, în care au căutat să-l definească. În perioada interbelică, criticul francez Albert Thibaudet, în unul din studiile incluse în cartea *Réflexions sur le roman* (publicată postum), spunea că este dificil, dacă nu chiar imposibil, să definești *romanescul*, întrucât *romanescul* nu se aplica decât imaginației femeilor, care au fost primele cititoare fidele ale genului²¹. Nu credem că ar fi vorba de o atitudine misogină, deși nu ar fi exclusă cu totul. Mai degrabă, observația lui A. Thibaudet ține de sociologia și psihologia lecturii. Dacă pentru unii exegeți romanul este un nume care nu semnifică nimic²², pentru alții el reprezintă „un vast ansamblu, în continuă efervescentă”²³ sau doar „un portret”²⁴. Explicația imposibilei definiții ar fi mai simplă decât s-a crezut: „faptele la care termenul se aplică sunt mult

1976. – 565 p.

- 16 R.-M. Albérès. *Istoria romanului modern*. În românește de Leonid Dimov. Prefață de Nicolae Balotă. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968. – 464 p.
- 17 Percy Lubbock, *The Craft of Fiction*. London: Jonathan Cape, 1966, [1921]. – 275 p.
- 18 David Lodge, *Limbaajul romanului*. Traducere și note de Radu Paraschivescu. Cu o prefață a autorului. București: Univers, 1998. – 295 p.
- 19 Jean Ricardou, *Noile probleme ale romanului*. În românește de Liana și Valentin Atanasiu. Prefață de Irina Mavrodin. București: Univers, 1988, – 415 p.
- 20 René Girard, *Minciună romantică și adevăr romanesco*. În românește de Alexandru Baci. Prefață de Paul Cornea, București: Univers, 1972. – 319 p.
- 21 Albert Thibaudet, *Réflexions sur le roman*. Paris: Gallimard, 1938, p. 109.
- 22 Northrop Frye, *Anatomia criticii*. București: Univers, 1972. – 472 p., p. 15.
- 23 Jean Ricardou, *Noile probleme ale romanului*. În românește de Liana și Valentin Atanasiu. Prefață de Irina Mavrodin. București: Univers, 1988. – 415 p., p. 18.
- 24 Percy Lubbock, *The Craft of Fiction*. London: Jonathan Cape, 1966 [1921]. – 275 p., p. 9.

prea diverse²⁵. Cu toate acestea, unii cercetători, printre care și teoreticianul și filosoful rus Mihail Bahtin, au propus mai multe definiții. Definițiile lui Mihail Bahtin ni se par exemplare și vom ține cont de ele în cercetarea noastră: 1) „romanul este o formă pur compozițională a organizării maselor verbale; prin ea se realizează în obiectul estetic forma arhitectonică a desăvârșirii artistice a unui eveniment istoric ori social, fiind o variantă a *încununării* epice”²⁶; 2) „romanul este o diversitate socială, organizată artistic, de limbaje, uneori de limbi și de voci individuale”²⁷ și 3) „ca ansamblu este un fenomen pluristilistic, plurilingval”²⁸.

Remarcăm că acțiunea de definire a romanului instituie o contradicție funcțională intrinsecă care, după cum se poate judeca din studiile consacrate genului, se va perpetua. Pe de altă parte, „genul e o formă tipică”²⁹ a operei întregi, căruia i se va recunoaște statutul de gen ca atare prin întrunirea unor criterii și trăsături de organizare specifice. Altfel, dezvoltarea genului romanesc impune istoricilor literari și naratologilor să stabilească, fie și pentru perioade mai scurte, acele repere clare, prin a căror prezență se acceptă calitatea de roman a unei lucrări narrative. Constituirea unei paradigme de gen este inevitabilă. În același timp, prin dezvoltarea sa ca lucrare proteică, romanul își schimbă mereu configurația (inclusiv la nivelul construcției),

25 Nicolae Balotă, *Marginalii la o istorie a romanului modern*. În: R.-M. Albérés. *Istoria romanului modern*. În românește de Leonid Dimov. Prefață de Nicolae Balotă. București: Editura pentru Literatură Universală, 1968. – 464., p. VII.

26 Mihail Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Piescu. Prefață de Marian Vasile/M. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975/ București: Univers, 1982. – 598 p., p. 53.

27 Ibidem, p. 117.

28 Ibidem, p. 115.

29 Mihail Bahtin, *Metoda formală în știința literaturii*. Traducere și cuvânt-înainte de Paul Magheru. București: Univers, 1992. – 334 p., p.173.

cea ce limitează stabilirea unor criterii paradigmatic fixe, proprii genurilor clasice și valabile pentru toate timpurile. Când ne referim la abordările *in extensio* ale romanului, credem că o definiție unică nici nu poate exista. Genului i se poate stabili un fel de algoritm al trăsăturilor esențiale, acceptând totodată ideea că în cazul romanului nu trebuie să se pretindă exhaustivitate în denominare. Romanul este genul cel mai vital, cel mai dinamic, cel mai adaptiv și cel mai inventiv. Cu toată contradicția în termeni, pe care o găsim imanentă, romanul reprezintă procesualitate ambalată în formulele limbajului.

Nu se atestă unanimitate nici în privința așezării romanului în interiorul genului epic. Unii îl consideră, conform stereotipului, *o specie*, alții, un *gen*. Termenul de gen este legitimat de dezvoltarea spectaculoasă a romanului și de forța lui de absorbție a altor forme literare. El, spre deosebire de alte specii și genuri, are o putere uriașă de asimilare a diverselor limbaje. Tendința actuală este de a considera romanul *gen*, funcționând în sintagmele „romanul ca gen”, „genul românesc” etc. Mihail Bahtin³⁰ utilizează doar termenul de *gen*. Nicolae Balotă crede că romanul este mai mult decât un gen, este mai degrabă o artă: „Romanul ajunge să fie mai mult decât o specie literară, o întregă artă cu genurile și speciile ei. O artă esențial metamorfică. Într-adevăr, caracterului explorator al romanului i se asociază o structurală aplecare spre metamorfoză. Nu este vorba doar de o devenire continuă a genului, de o transformare pe care o cunosc toate artele, ci de o propensiune oarecum naturală spre metamorfoză, pe care arta romanului – îndeosebi în ultima jumătate de veac – o vădește”³¹.

30 Mihail Bahtin, *Metoda formală în știința literaturii*. Traducere și cuvânt înainte de Paul Magheru. București: Univers, 1992. – 334 p., p. 123.

31 Nicolae Balotă, *Marginalii la o istorie a romanului modern*. În: R.-M. Albérès. *Istoria romanului modern*. În românește de Leonid Dimov. Prefață de Nicolae Balotă. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968. – 464 p., p. VII.

Așadar, tipologiile din secolul trecut, dar mai cu seamă cele din secolul nostru îl clasifică, în majoritatea lor, drept *gen literar*. Noi vom apela pe parcursul analizei la sintagma „romanul ca gen”, însușind-o în ideea de *concept operațional*. Spre deosebire de alte genuri, romanul este o formă literară proteică. Tinzând să absoarbă și să metabolizeze toate celelalte genuri literare, el este multiform și are o prezență cvasitotală în viața cotidiană. Romanul este considerat genul cel mai accesibil și cel mai complex totodată, „insolubilul”, cum l-a numit inspirat criticul și istoricul literar Nicolae Manolescu³².

1.1.2. Poetică sau naratologie? Precizări terminologice

Autorii *Noului dicționar enciclopedic de științe ale limbajului* afirmă că „prin poetică vom înțelege aici, conform sensului atribuit acestui termen de Aristotel, studiul artei literare concepută ca o creație verbală”³³. Deși istoria termenului nu intră în sarcina cercetării noastre, vom menționa că el a cunoscut fluctuații semantice dintre cele mai variate, fiind folosit uneori cu referire strictă doar la arta poeziei sau altă dată ca substitut sau sinonim al teoriei literare etc. Ceea ce prezintă interes pentru noi în cazul de față este faptul că poetica se ocupă în principal de arta literară, indiferent de genul literar, și că ea „studiază arta literară nu ca fapt de valoare, ci ca un fapt tehnic, ca un ansamblu de procedee”³⁴. Un alt dicționar, *Terminologie poetică și retorică*, propune o definiție mai specializată, ca să-i spunem așa (sprijinită în esență pe criteriile *Dicționarului enciclopedic de științe ale limbajului*, ediția din

32 Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, București: 100+1 Gramar, 2000, – 736 p.

33 Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. Traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Marina Păunescu. București: Babel, 1996. – 532 p., p. 127.

34 *Ibidem*, p. 127.

1979), în care conceptului i se recunoaște capacitatea de a însuma semantic și funcțional atât literatura reală, cât și cea virtuală. „În accepția actuală a termenului, P. desemnează orice teorie internă a literaturii care își propune să elaboreze categorii ce permit punerea în evidență atât a unității, cât și a varietății operelor literare. Obiectul poeziei este atât literatura «reală» cât și literatura posibilă, mai exact spus acea proprietate abstractă care singularizează literatura, proprietate numită de formalistii ruși *literaritate*»³⁵ În cazul analizei romanului, poetica s-a specializat în funcție de particularitățile de gen. Așa s-a născut poetica prozei, identificată cu arta povestirii, numită și *naratologie*. După Mihail Bahtin, „discursul romanesc este discurs poetic”³⁶. Și cercetătorul francez Tzvetan Todorov consideră că există o poetică a prozei, sintagmă pe care o găsim în chiar titlul lucrării sale³⁷, deși deja în anul 1969 propunea pentru domeniul poeziei prozei un termen mai adecvat, unul de diferențiere, spre a evita ambiguitatea (poetica acoperind atât genul poeziei, cât și pe cel al prozei), *naratologie*³⁸, care avea să însemne „știința povestirii”. La baza noului concept se afla de fapt modul narativ (*diegesis*) care a constituit obiectul polemicii dintre Platon și Aristotel. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XX-lea ia naștere o ramură științifică nouă, *naratologia*, care va lua câte ceva din personalitatea celui care o va aplica în studiile sale. Pentru G. Genette, bunăoară, ea a însemnat analiza „povestirii ca mod de «reprezentare» a istoriilor”³⁹.

35 Val. Panaitescu (coordonator), *Terminologie poetică și retorică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994. – 239 p., p. 139.

36 Mihail Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu. Prefață de Marian Vasile. București: Univers, 1982. – 598 p., p. 123.

37 Tzvetan Todorov, *Poétique de la prose*. Paris: Seuil, 1971. – 256 p.

38 Tzvetan Todorov, *Grammaire du «Décaméron»*. Paris: Mouton & Co., 1969. – 100 p.

39 Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*. Paris: Éditions du Seuil, 1983. – 118 p., p. 12.

Naratologia se situează la confluența studiului lingvistic cu cel literar al povestirii, iar naratologii își focusează atenția atât pe elementele structurale, cât și pe cele ale discursului narativ, urmărind nivelurile de construcție și modalitățile de funcționare a textului epic. În mare vogă de aproape jumătate de veac, studiile de acest gen au făcut lumină în morfologia și sintaxa textului epic, abordând lumea romanului, a povestirii în general cu ustensile modernizate și diversificate. Totodată, s-a observat și un oarecare exces de zel naratologic. Adesea discursul analitic este prea teoretizant, creându-se impresia de finalitate autoreflexivă, orientată spre sine însuși, iar textul nu reprezintă altceva decât un simplu pretext pentru edificiile teoretice. Cu alte cuvinte, naratologia s-a arătat uneori preocupată de metodă mai cu seamă decât de obiectul studiului. Se cuvine să se țină cont că, în general, textul epic nu se orientează spre naratologi (citori profesioniști), ci spre cititorul obișnuit. Opera primează, iar decelarea teoretică și statistica tehnicilor și procedeele narative, oricât ar părea de paradoxal, nu reușește să explice pe deplin misterul scriiturii și literaritatea. Ceva rămâne mereu nespus, neînțeles.

Ar trebui să menționăm că, deși au același obiect al analizei (proza, povestirea, romanul), aceste concepte sinonime (de fapt, nu există sinonime în procesul comunicării) ar înregistra și mici diferențe de accent: poetica ar apăsa mai mult pe „artă”, iar naratologia pe „știință”. Ceea ce contează în cazul nostru este faptul că acești termeni coexistă în planul științei literaturii. Se pare că în spațiul criticii literare ruse a prins mai bine expresia *poetica prozei*, față de *naratologie*, termen propriu exegezei occidentale, deși amândouă noțiunile acoperă, ca expresie, același concept operațional: știința despre modul de construcție și funcționare a povestirii, în diversele ei forme de manifestare, mai lungi și mai scurte. Cercetarea noastră întreprinsă în domeniul poeziei genului românesc (cu aplicare pe romanul generației '80) va ține cont de tehnicile și